

Rabobank

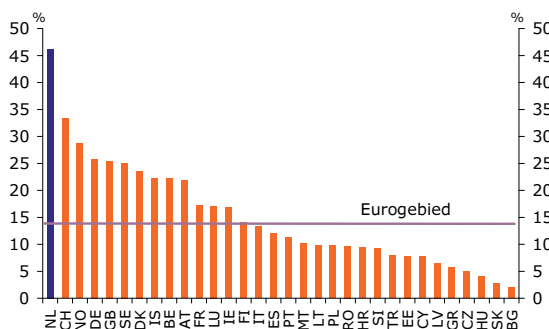
De deeltijdeconomie is een feit. En nu?

Er is geen ontwikkeld land ter wereld waar mensen die werken zo weinig werken als in Nederland. Niet alleen hebben we veel deeltijders, ook voltijders werken weinig. Vaak wordt beargumenteerd dat meer of langer werken dé oplossing is voor de krapte op de arbeidsmarkt en de vergrijzingsproblematiek. Dat zou zo kunnen zijn, maar willen mensen dat wel, en levert het eigenlijk wel wat op? Misschien is de Nederlandse deeltijdeconomie juist wel het maatschappelijk optimum voor alle ontwikkelde economieën en moeten we voor oplossingen voor de krapte op de arbeidsmarkt op zoek naar andere oplossingen.

De deeltijdeconomie van Nederland

Er zijn veel Nederlanders die deelnemen aan het arbeidsproces. In Nederland ligt de bruto participatie op 74%, hoger dan het gemiddelde in het Eurogebied, en alleen de Scandinavische landen scoren hoger. In geen enkel land in de wereld wordt echter zoveel in deeltijd gewerkt als in Nederland, waarbij ook opvalt dat dit niet alleen geldt voor vrouwen, maar ook voor mannen. Van alle vrouwen werkt bijna tweederde in deeltijd, van de mannen ongeveer 20%.

Figuur 1: Deeltijdwerkers in NL en Europa

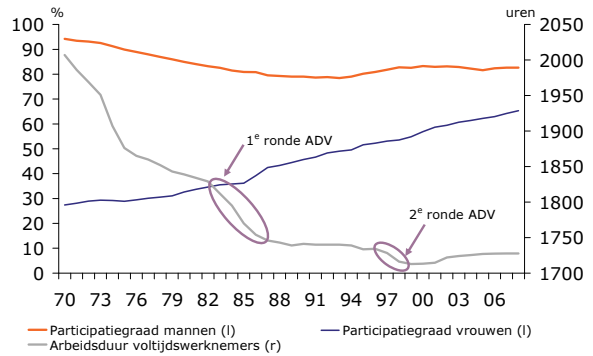

Bron: Eurostat, 2006

Deeltijdwerk is dus belangrijk in Nederland. Het heeft er ook voor gezorgd dat de arbeidsparticipatie van met name vrouwen de afgelopen jaren fors heeft kunnen toe-

nemen (zie figuur 2), iets wat op zijn beurt weer stevig heeft bijgedragen aan de economische groei.

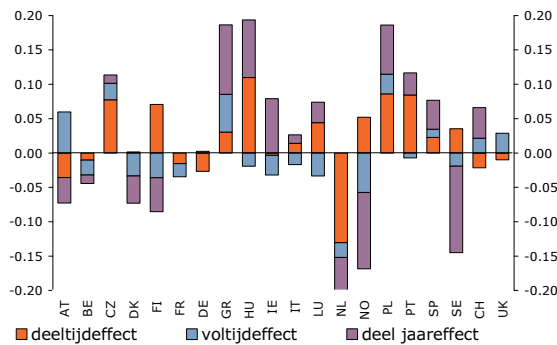
Figuur 2: Ontwikkeling arbeidsparticipatie en arbeidsduur voltijdswerkers

Bron: CPB, 2007

De meerderheid van de werkenden in Nederland werkt (nog) voltijd. In vergelijking met andere landen zou je dit echter ook deeltijdwerk kunnen noemen. De werkweek, met gemiddeld nog geen 39 uur, is relatief kort. Met name in sectoren waar men een 36-urige werkweek heeft afgesproken zijn werkgevers er aan gewend dat veel werknemers minstens een dag in de week niet op kantoor zijn. Hierdoor vervaagt het verschil tussen voltijd- en deeltijdwerk en zijn organisaties ingespeeld op de afwezigheid van een deel van het personeel. Daarnaast werken voltijders eigenlijk maar een relatief kort deel van het jaar écht: 'part-year' arbeid dus. Van de 52 weken per jaar werkt de Nederlandse werknemer er gemiddeld iets meer dan 38, twee weken minder dan het Europese gemiddelde. De rest van de tijd gaat op aan vakantie- en feestdagen, ziekte en andere verlofregelingen waardoor men niet aan het werk hoeft.

Alles bij elkaar leidt dit ertoe dat de Nederlandse werknemer gemiddeld 1223 uur per jaar aan het werk is, 20% minder dan het Europese gemiddelde (zie figuur 3). Met de Amerikanen moeten we ons maar helemaal niet vergelijken.

Figuur 3: Anatomie arbeidsduur

Bron: Oeso, 2008

Waarom werken we minder?

Er is een aantal redenen aan te wijzen waarom we in Nederland aanzienlijk minder werken dan in andere westerse landen.

Ten eerste is het bewust beleid geweest, gericht op loonmatiging en herverdeling van werk (het Wassenaarakkoord in 1982). De twee ronden van collectieve arbeidsduurverkorting (ADV, begin jaren tachtig en midden jaren negentig) hebben ertoe geleid dat de gemiddelde arbeidsduur van voltijdwerknemers aanzienlijk is verlaagd (zie ook figuur 2). In ruil voor deze ADV is toen wel loonmatiging afgesproken, wat ook zijn vruchten heeft afgeworpen voor de Nederlandse concurrentiepositie eind jaren negentig.

De reden voor ADV was, zeker in de ronde van begin jaren tachtig, de enorme werkloosheid. In het debat van die tijd werd betoogd dat 'herverdeling van werk', ofwel met meer mensen hetzelfde werk doen, dé manier was om de werkloosheid te lijf te gaan. Men dacht hierbij vooral aan collectieve ADV. Achteraf kunnen we constateren dat dit beleid gelukt is: de werkgelegenheid (in personen) is enorm toegenomen en de werkloosheid is aanzienlijk lager. Ook de productiviteit per uur is hoger. Maar tegelijkertijd moet ook worden geconcludeerd dat dit succes van verdergaande verdeling van het beschikbare werk slechts zeer gedeeltelijk toe te kennen is aan de collectieve ADV. Het leeuwendeel van de arbeidsdeling is vrijwillig tot stand gebracht

door deeltijdwerk. In sommige sectoren is de collectieve ADV het breekijzer geweest om organisaties te laten wennen aan personeel dat niet de hele week van negen tot vijf aanwezig is. Het wettelijk recht op deeltijdwerk (uniek voor Nederland), ingevoerd in 2000, is de kroon op deze beleidsmatige inspanning. Alleen als werkgevers zwaarwegende, bedrijfseconomische bezwaren kunnen aanvoeren, kunnen zij een verzoek tot deeltijdwerk weigeren.

Begin jaren tachtig werd door een aantal economen uitgerekend dat we gemiddeld 24 uur per week moesten werken om iedereen aan een baan te helpen¹. Anno 2008 kunnen we constateren dat dit bijna is gelukt.

Er zijn nog andere factoren aan te wijzen die zorgen voor de lage arbeidsduur in Nederland. Nederlanders – net als Duitsers en Fransen – blijken meer dan bijvoorbeeld Scandinaviërs te vinden dat moeders het best kinderen kunnen opvoeden². Liever gaat een moeder minder werken dan dat kinderen de hele week naar de formele kinderopvang gaan. Dit is een opvatting die door de jaren heen niet veranderd is. Omdat deeltijdwerk in Nederland zo is ingeburgerd, blijven veel van deze vrouwen wel participeren. Als deze opvatting omtrent zorg niet verandert, zal extra of betere kinderopvang niet snel leiden tot een toename van het arbeidsaanbod van vrouwen. Een andere institutionele factor die relatief weinig werken beïnvloedt, is de marginale belastingdruk. Uit onderzoek blijkt dat in Nederland deeltijdwerkers aan een uur extra werken relatief weinig overhouden. Dit ontmoedigt het arbeidsaanbod.

Een laatste verklaring die vaak wordt gegeven voor verschillen in gewerkte uren tussen Nederland en met name de VS is het verschil in preferenties, waarbij Nederlanders een

¹ Zie bijvoorbeeld Den Broeder, G., J.A.M. Heijke en J. de Koning (1983), *De arbeidsmarkt tot 2000: een verdelingsvraagstuk II*, ESB, blz. 1036-1042

² Zie Portegijs, W. en S. Keuzekamp (2008), *Nederland deeltijdland, vrouwen en deeltijdwerk*, SCP.

grotere voorkeur voor kortere werkweken en meer vakantiedagen hebben. De grote vraag is echter of verschillen in preferenties kunnen verklaren waarom het aantal gewerkte uren is gaan divergeren vanaf de jaren zeventig. Cultuur en preferenties alleen kunnen deze omslag maar moeilijk verklaren.

Wat doen we als we niet werken?

Nederlanders hebben dus relatief veel tijd die we niet aan werken besteden. Van de 168 uur die we per week ter beschikking hebben besteden we gemiddeld 22% aan betaalde arbeid: Amerikanen 28%, ofwel een dikke tien uur meer.

Een deel van onze tijd besteden we aan huishoudelijke taken. In de VS wordt veel meer huishoudelijke productie uitbesteed, zoals koken, kinderopvang en schoonmaken. Dit verschijnt dan als formele arbeid in de statistieken en verklaart grotendeels waarom in de VS meer uren door vrouwen worden gewerkt. Deze activiteiten worden in Nederland veel vaker binnen huishoudens verricht.

Per saldo houden we in Nederland per week ongeveer 40 uur over voor vrije tijd, in de VS 30. Wat doen we dan in deze vrije tijd? Ongeveer een kwart van onze vrije tijd hangen we voor de buis. In de VS is dit bijna de helft van de vrije tijdsbesteding. In vergelijking met de Amerikanen zijn we vooral meer tijd bezig met sociale activiteiten (vrienden en familie, uitgaan en dagtochten). Daarnaast scoren ook solitaire hobby's (zoals bijvoorbeeld lezen) hoog. We besteden opvallend genoeg gemiddeld genomen niet meer tijd aan vrijwilligerswerk dan in de VS.

Langer werken: en dan?

Wat nu als we langer gaan werken? Ten eerste zouden we minder tijd hebben om aan andere zaken te besteden. Stel, we gaan één uur meer werken (zie tabel 1). Dit wordt bij vrouwen vooral gecompenseerd door minder tijd te besteden aan huishouden en zorg (-34 minuten) en vrije tijd. Bij mannen gaat het vooral ten koste van vrije tijd.

Een deel van de huishoudelijke taken zal leiden tot extra vraag op de arbeidsmarkt, naar bijvoorbeeld schoonmakers; het Amerika-effect. Een uur extra werken levert dus per saldo niet een uur minder vraag naar arbeid op, omdat er ook werk bij komt.

Daarnaast is het maar de vraag wat er nu daadwerkelijk geproduceerd wordt in dat ene uur extra werk. Één van de succesverhalen van het korte werken in Nederland is de hoge arbeidsproductiviteit per uur. Als we nu weer meer gaan werken, is de kans groot dat we per uur minder produceren. Dat is ook wat de OESO aangeeft (2008).

Tabel 1: Wat als we meer gaan werken?

in minuten	mannen	vrouwen
1 uur extra werk leidt tot:		
Onderwijs	-2	-3
Huishouden/zorg	-11	-34
Slapen, eten, verzorging	-15	-6
Vrije tijd	-32	-18
1 uur minder vrije tijd leidt tot:		
Media	-34	-27
Sociaal verkeer	-20	-22
Sport, bewegen	-1	-2
Solitaire hobby's	-4	-10

Bron: SCP, Rabobank

Wat is maatschappelijk optimaal?

Deeltijdwerk blijkt in Nederland toch vooral een vrije en bewuste keuze te zijn. In andere landen is deeltijdwerk vaak een negatieve keuze, bijvoorbeeld omdat er geen voltijdwerk beschikbaar is of omdat kinderopvang niet goed geregeld is.

In Frankrijk en Spanje geeft een derde van de vrouwen te kennen dat zij niet vrijwillig in deeltijd werken. In Nederland is dat bij slechts 4% van de in deeltijd werkende vrouwen het geval. Van de Nederlandse vrouwen geeft 74% aan niet voltijds te willen werken, waarbij slechts 5% vanwege zorg voor kinderen. In Duitsland werkt bijvoorbeeld maar 15% in deeltijd omdat ze niet voltijd willen werken en 57% vanwege zorgtaken. Ook de Nederlandse man die in deeltijd werkt wil voor het grootste deel (58%) niet voltijds werken.

Daarnaast vinden zowel voltijders als deeltijd

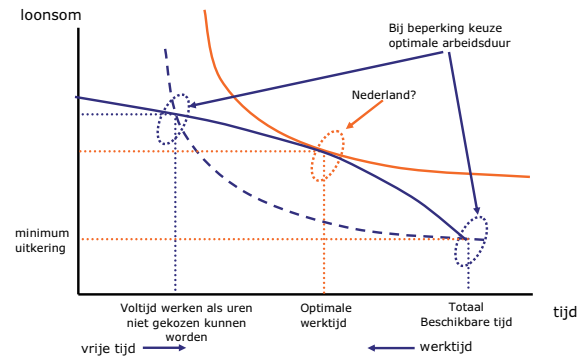
het inkomen relatief minder vaak dan in andere landen een beperking om minder te gaan werken. De meeste Nederlanders zijn kortom heel tevreden met hun arbeidstijd.

Bovengenoemde percentages zijn ook, op basis van een micro-economische analyse, grafisch weer te geven (zie figuur 4). Op de horizontale as staat de totale tijd in uren die een individu ter beschikking heeft, op de verticale as het loon. De keuze tussen niet werken, in deeltijd werken en een volledige arbeidsduur wordt bepaald door de voorkeuren van het individu (de kromme lijnen, de indifferentiecurven) en het uurloon. Als een werknemer geheel vrij is in het kiezen van het aantal uren, zal hij of zij deze zo kiezen dat de (hoogste) indifferentiecurve raakt aan de lijn die het verband weergeeft tussen het loon en de aangeboden tijd, waarbij de helling wordt weergegeven door de (netto) loonvoet. Dit zal in de meeste gevallen ergens tussen het niet werken (dus genoeg nemen met een minimumuitkering of het inkomen van je partner) en voltijdwerk inliggen. Als je deze keuze niet hebt, is het waarschijnlijker dat je óf helemaal niet gaat werken (dat zal voor veel vrouwen gelden) óf in voltijd gaan werken.

Zoals uit bovenstaande al duidelijk is geworden hebben we in Nederland meer dan in andere landen de keus om de arbeidstijd te kiezen naar onze eigen wensen, en zijn we ook meer tevreden met de daaruit volgende, kortere arbeidsduur. Dit duidt er sterk op dat de huidige, relatief korte werkweek maatschappelijk optimaal is op microniveau. Echter, op macroniveau hoeft dit nog niet zo te zijn. Het kan zijn dat er dan te weinig mensen beschikbaar zijn om het noodzakelijke werk te doen. Hoe kan de regering er toch voor zorgen dat meer mensen gaan werken? Op basis van de figuur is dat vrij simpel: de nettolonen moeten omhoog (helling verandert, en daardoor een optimaal punt bij een hogere arbeidsdeelname) of de voorkeuren moeten worden veranderd. Dit eerste is te doen door de belastingen te

verlagen. Dit kost veel geld maar is waarschijnlijk wel het meest effectief. Het tweede is veel lastiger. Alleen vertellen dat mensen meer moeten werken zal in ieder geval niet helpen. Hier ligt dus nog een grote uitdaging voor de huidige regering die met het oog op de vergrijzing en ontgroening van het land de (volledige) arbeidsparticipatie hoog in het vaandel heeft.

Figuur 4: Waarom we in Nederland minder werken vanuit micro-economische theorie

Bron: Rabobank

Conclusie

*In Nederland werken we weinig en dat bevalt ons prima. Mede als gevolg van het 25 jaar geleden ingezette beleid hebben we nu, meer dan in andere landen, te maken met een deeltijddeconomie. Echter, de tijden veranderen. In plaats van een overschot aan arbeidskrachten, krijgen we de komende jaren te maken met oplopende tekorten. Moeten we dan nu tegen de stroom inroeien en iedereen zeggen dat men meer uren **moet** werken? Dat zal niet meer lukken. Het is ook de vraag of dat maatschappelijk optimaal is. Mensen verleiden om meer te werken, onder andere door verlaging van de marginale druk, is de enige oplossing. Daarnaast past in dit beeld ook langer doorwerken: zo kan het spitsuur van het leven ontlast worden, en kunnen opa en oma wat langer deelnemen aan het arbeidsproces in plaats van op de kleinkinderen passen en met de caravan naar Spanje.*

maart 2008

Hans Stegeman (030 - 2160163)

H.W.Stegeman@rn.rabobank.nl